

Gapend gat aan de Hoge Zij ter zijde gericht

door Jan van Helvoirt

Met weinig tegenstribbelingen is het pand op de hoek van de Wouwerstraat naamloos ten onder gegaan. Jarenlang hing het koppig en gebukt als een afgedankte scheve schampkei tegen het fiere ‘Schouwke’. In een vorig artikel werd reeds uit de doeken gedaan dat in oorsprong ’t Schouwke en het hoekhuis geheel los van elkaar stonden met een pad ertussen. Goed beschouwd komt dit pand eerlijk gezegd nu meteen in een ander daglicht te staan. Hiermee doelen we overigens niet op een andere invulling van de aloude bouwplaats. We gaan er immers gevoeglijk vanuit dat er plannen gesmeed worden om de voormalige smidse en brouwerij in alle glorie met een passende naam te laten herrijzen. De ‘Koppige Koophoek’ zou niet misstaan tussen alle historische huisnamen rondom de ‘Ronde Plaats’ die we helaas vooral in de archivaria aantreffen.

Ook zuinig zijn op namen

Sedert welke tijd de rij woningen aan de westkant de huidige markt markeert is niet bekend, onderzoek onder het hoekhuis zou hierop definitief uitsluitsel kunnen geven, maar de naam ‘Hoge Zij’ is in elk geval veel jonger. Op 30 april 1795 kocht Franciscus de Vijlder *een huisinge, brandschuur en hoff aan de Ronde Plaats genaamt de Hoogezeij*.

Niet alleen rondom de markt treffen we panden met interessante namen aan. De *Wapper*, de *Cafeet* en de *Olijpint* weten oudere Bekenaren, de *Clossenborch* niet te vergeten, nog wel te plaatsen. De *Valk* leidt soms tot verwarring. De *Witte Leeuw* en het *Smisken* wordt al wat moeilijker. Wist u dat het *Van Spreeuwel Gasthuis* ook wel *Hanulle Huis* genoemd werd? Met *’t Gruythuys*, de *Groene Jager*, *’t Cruys*, de *Wolsack*, *Sint Joris*, de *Cantorij* en de *Molen Huysinge* komen we echt in de problemen. Ook van de *Vergulden Handboog* weten we alleen dat die aan de noordkant van de Koestraat stond en het *Wesselaars Huyske* ergens in de Gelderstraat. Gelukkig dat de *Decanije* en de *Ijpelaer* nu juist gelocaliseerd zijn!

In 1768 vinden we ook nog een mooie naam van de huidige markt: het wordt de kinderen streng verboden tijdens de kerkdiensten in de *Ronde Cirkel te speulen*. Een jaar later werd het centrum van Beek *de clomp of buyk of kuyp van ’t dorp* genoemd. Veel vroeger sprak men van *Cinghel*. Een zeer interessante naam voor Beek: het betekent ‘omloop’ of ‘omwalling’. Een synoniem daarvoor is: *vrijt!* Dat sloeg uiteraard niet op de huidige marktplaats, maar op zijn voorloper: de afgebakende ruimte rondom de oude kerkplaats.

Panden vaak een prooi der vlammen

Het brandreglement bepaalde dat binnen de grenzen van de huidige Vrijthof en juist daarbuiten de huizen niet meer met stro of riet gedekt mochten worden. Een ‘hekken’, zoals er o.a. bij de *Mussenist* aan de oostzijde van de Gelderstraat een hing, gaf duidelijk de begrenzing aan.

De schepenen stelden alles in het werk om brand te voorkomen. De inwoners werden verplicht *voor haere deuren te setten een cuyp ofte tobbe vol waters met noch een leer die bequam en goed is*. Ook werd vanwege de droogte verboden *toeback te roocken in schuyren, stallen, schoppen en torffvelden*. De gemeente zelf had *seyle gecocht, om in cas van brandt de selve op de daken der huysen te gebruycken*.

Peter Ketelaars, die juist ten zuiden van de *Swaen* woonde, lapte dit alles aan zijn laars. Hoewel vorster David van Bossy weer eens op bezoek kwam om het hem te verbieden ging Ketelaars gewoon verder met stro dekken. Men had uiteraard wel argumenten om met stro door te gaan. Zo waren de kappen van de oude huizen te zwak om de zwaardere pannen te dragen. Ook was het financieel niet haalbaar voor de meeste Bekenaren. Na veel

dreigementen van de vorster staakte Ketelaars uiteindelijk zijn activiteiten en...legde de pannen erop! Het *Ketelaars Huyske* stond overigens aan de noordkant van het marktveld naast Docter Glavimans. De woning van bovengenoemde Ketelaars en die tot aan de Wouwerstraat waren gelukkig tijdens de grote Beekse brand in 1694 juist aan het alles verslindende vuur ontsnapt. In de namiddag van de vierde mei van dat jaar sloeg de vlam in de pan: *by ongeluck is ontstaen soo schroomelijcken ende onblusselijcken brant.*¹ Halverwege de Hoge Zij werd de enorme brand tot staan gebracht.

Ook de brand van 1792, hoewel er een felle oostenwind stond en er meer dan 26 woningen in de Paardenstraat en Wouwerstraat in vlammen opgingen, berokkende geen schade aan de 'hoek Markt-Wouwerstraat'.

Bouwval hoek Wouwerstraat

De oudste sporen in de archieven leiden terug naar 1527: vorster Adriaen Barbier is dan de bewoner. In maart van het jaar 1578 nam Adriaen Aert Bellaerts het pand over. Beide woningen, zowel het hoekhuis als 't Schouwke, gingen op dezelfde dag, 24 januari 1623, over op een nieuwe eigenaar. Tot 1656 bleef de familie Bellaerts het huis bewonen.

Daarna was tot 1675 Aert Peter Kempen eigenaar. Hij woonde zelf als kleermaker in de Paardenstraat en dreef een winkel in manufacturen. De erfgenamen van wijlen Van Kempen verkochten het huis op de hoek op 28 februari 1675 aan Willem Cornelis van Tilborch.² Het betrof *een huys ende schuyrcken, hunne gronden van erven met den hoff aende gemeyne plaetse tusschen (=naast) de huysinghe ende erffenisse suyt en westwaert, de Wouwerstraet noirtwaert, de gemeyne plaetse oistwaert.* De nieuwe eigenaar Van Tilborch moest *onderhouden de gerechtigte inde beecke daer neven lopende als oock inde straet.* De prijs was f 575,-. Ook rustte er een halve St. Huybrecht chijs op.

De 'noorderbeek', waar Hilvarenbeek zijn naam aan ontleent, was toen nog open water en liep vlak langs het hoekhuis. In 1768 werd ter plaatse een nieuwe stenen brug aangelegd. Wilhelmus Cox leverde *eyserwerck en nagels.* Peter Ketelaars voerde 1000 stenen aan. Ook Marten van de Schoot had zijn aandeel en beurde flink voor het leveren van stenen en zand.

Martin Sleddens was de metselaar van de brug en Jan Philips de 'kalkblusser'.³ Op dezelfde plaats heeft een interessante vermelding in de archieven betrekking. Het betreft de schout van Hilvarenbeek Anchem Lambrechts Fabri. Op 5 mei 1613 was hij in Duffel getrouwd met jonkvrouw Hadewich van Merode. Hij runde pal tegenover 'ons hoekhuis', waar nu De Roos mooi gerestaureerd is, reeds een bierbrouwerij aan de *Gemene Plaets int hoexken vande Wouwerstraet.*

In 1719 werd het huis bewoond door Niclaes Smulders.⁴ Of hij ook eigenaar was, is niet zeker. Enige tijd later had Willem van Gerwen, gehuwd met Maria van de Kieboom, het pand in bezit. Als Marie weduwe is geworden, verkoopt zij het op 14 augustus 1764 aan Peter Dirk van Trier voor de prijs van f 405-5-0. Het huis op de hoek werd dan omschreven als *huysinghe en hoff groot 0,5 loopse alhier aan de Ronde Plaetze.*⁵

In dezelfde akte wordt beschreven dat Marie van de Kieboom haar verdere leven lang mag bewonen *de agterste kamer in 't voors. huys, mitsgaders de solder boven voors. kamer en een hoek in den kelder om haar bieren daar in te leggen.* Wed. van de Kieboom moest overigens ook nog de helft van de hof aan de kant van de Wouwerstraat gebruiken *alsmede een hoek in 't schop.* De bovengenoemde gemetselde kelder was volgens Cees Prinsen, die in de zomer van 2001 enig onderzoek deed, toen het pand er nog gedeeltelijk overeind stond, nog geheel

¹ R.A.H. Hilvarenbeek R 207 f 359v

² R.A.H. Tilburg R 67 f 358v

³ O.A.A. Hilvarenbeek nr. 100 f 165v

⁴ R.A.H. Hilvarenbeek R 74 f 302

⁵ R.A.H. Hilvarenbeek R 83 f 365

intakt. Die kelder werd uiteindelijk in zijn geheel uit de grond gehaald, omdat die anders vol water zou schieten en zo aan 't Schouwke schade zou berokkenen.

Smederij van Stephanus van Erk

Op 8 juni 1782 vond de rijke erfdeling van Peter van Trier plaats. Het betrof een huis in het Loo, een huis in de Voort, in de Gelderstraat en aan de Westerwijk met de bijbehorende gronden. Ook ons hoekhuis aan de markt ging naar een andere eigenaar.

Adriaen Huybreghs, die gehuwd was met Maria Peter van Trier, viel dit onroerend goed ten deel. De smid Stephanus van Erk was echter al langer huurder. Doch later in dat jaar kocht hij het huis annex smederij voor f 400,-.⁶ Hij was gehuwd met Catharina Anthony Hermans. Via haar erfde hij ¼ deel in een boerderij aan het Groot Laar te Diessen.⁷ Toen de Fransen op 17 augustus 1794 Beek binnen marcheerden en zijn huis passeerden namen ze bij hem wat gereedschap mee: *twee ney hoefeysers en een ou hamer en de gereschaap van de smeets*. En dat terwijl hij hen op de Roversdijk nog vakkundig had bijgestaan. Hij repareerde daar enkele Franse 'broodwagens' voor de Franse generaal Pichegru. Ook voorzag hij een aantal paarden voor f 15-1-0 van nieuwe hoefijzers!

Geneesheer Francois de Lang komt en richt bierbrouwerij in

Stephanus verkocht 'Huis en hof nr. 167' op 5 maart 1808 aan Francois de Lang.⁸ De smid Van Erk zelf had twee weken eerder een huis gekocht in de Gelderstraat dat de naam droeg: *Wesselaars Huysje*.⁹ Op 12 december van datzelfde jaar lezen we in de taxatie van onroerende goederen van De Lang dat hij een bierbrouwerij ingericht had. Het betrof pand A nr. 167: *de geheele Huizinge met Schop en hof, als nu ene Bier Brouwerij met allen 't gene tot dezelve Brouwerije behoort, oost het marktveld, west en zuid eige, noord de kinderen Jan Moonen*. De waarde was f 1600,-.

Die nieuwe eigenaar was heelmeeester en chirurgijn Francois de Lang. Hij was geboortig van Poppel, gehuwd met Maria Henrica Blancaerts en omstreeks 1779 in Beek komen wonen. Voor zijn zoon had hij een jaar eerder, september 1807, een vergunning om een brouwerij in te richten gekregen in het pand *Mechelen*. Uit dezelfde inventarislijst van 12 december 1808 blijkt dat hij de brouwerij niet had ingericht in pand *Mechelen*, maar in ons 'hoekhuis' nr. A 167.

Deze groot-grondbezitter bezat meerdere huizen en aan de Hoge Zij zelfs drie op een rij! Hij woonde zelf in de *Swaen*. Verder bezat hij nog een pand waar ook een smederij was ingericht. Dat was nr. 977 halverwege de Wouwerstraat gelegen aan de noordkant. In 'ons hoekhuis' woonde toen Assuerus van der Poel.

Blijkens de oudste kadaasterkaart was H. van Gestel in 1828 eigenaar van het hoekhuis. Er staat geen bijzondere vermelding van activiteit bij vermeld. Het was dus slechts woonhuis geworden. Het werd beschreven als sectie D nr. 791 groot 1.87 are. De tuin achter hoorde er ook bij en was 3.36 are groot. Het betrof nr. 790. Bovendien had Van Gestel nog een akker liggen in de *Cavits Akkers* ter grootte van ruim een halve hectare.

Boer, bakker en schoenmaker

Cornelis Jan van Gestel, van beroep bouwman (boer), was volgens de gegevens uit het kadaster de volgende eigenaar en bewoner. Tot zijn bedrijfje behoorden o.a. gronden *aan de Gemeente en de Hoefkens*. Hij verkocht het echter vrij vlug, want in 1836 deed hij *tuin, huis en erf (5.53 ha)* van de hand.

⁶ R.A.H. Hilvarenbeek R 90 f 153

⁷ R.A.H. Hilvarenbeek R 100 16 dec. 1805 f 128v

⁸ R.A.H. Hilvarenbeek f 100

⁹ R.A.H. Hilvarenbeek R 101 f 95v

Meteen werd er een bakkerij ingericht. De oven brandde evenwel niet lang want bakker Peter Desmares bleef slechts actief tot 1838.

Jan Baptist Wouters hield het langer vol. Deze Beekse schoenmaker kwam op 28 oktober 1881 met zijn acht kinderen bij notaris Frencken om de erfdeling te regelen. Vanaf dat moment werd als locatie sectie D nr. 1755 opgegeven.

Uit Antwerpen kwamen: Henrica, Antonette en Maria. De laatste twee waren gehuwd met de gebroeders Timmermans. Dan Elisabeth die met een Oirschotse timmerman gehuwd was. Johanna runde samen met Cornelis van den Brand in Turnhout een bakkerij. De schoenmakers Henri en Louis Wouters die in Beek woonden waren nog ongehuwd. Tenslotte was er nog Allegond die de Beekse metselaar Jan van Veggel trouwde. De prijs voor het geheel bedroeg f 1880,-.

Koperslager Coppens in de bocht

Niemand van de kinderen Wouters werd eigenaar van het onroerend goed. Dat werd de timmerman Joseph Heeren in 1881. Zes jaar later op 28 maart 1887 ging Heeren opnieuw naar notaris Frencken. Hij zette het geheel, *een huis met erf en tuin sectie D nummer 1755 groot vijf aren drie en vijftig centiaren*, op naam van de vijf 'nog onmondige' kinderen van de koperslager Anthony Coppens. Dat waren achtereenvolgens: Adriana, Johanna, Johannes, Henrica en Adrianus.

Antonie was een zoon van Adriaan Coppens die op 8 augustus 1834 de Esbeekse of Akkermolen pachtte. Na een brand bouwde hij ter plaatse een nieuwe molen. Erfgenaam Antonie verkocht die in 1887 aan Jan van Rijswijk en hertrouwde.

Tijdens zijn verblijf 'aan de Vrijthof' had hij nog een nevenfunctie: de torenklok op spanning houden. Op 10 december 1899 bleef hij daarbij dood achter. Drie maanden later vond de provisionele veiling plaats van het hoekhuis. Vier kinderen waren op 27 maart 1900 aanwezig in 'hun herberg' van *de weduwe Antonie Coppens-Lathouwers in het Dorp* te Hilvarenbeek.

Van twaalf ambachten ... tot dertien ongelukken

Adrianus Johannes Coppens was niet present en had een gevolmachtigde gestuurd. Hij verbleef immers in Salatiga (Java) *als Europeesch Korporaal Cavaralist in garnizoen*. Voor de prijs van f 2370,- ging Markt A 247 met de ondergrond naar de Beekse smid Josephus Cornelis van den Biggelaar die later Johanna Jacoba van Gestel trouwde. Voor de tweede keer werd er zo een smederij ingericht.

Zijn vrouw stierf op 21 maart 1943, zodat smid Van de Biggelaar met twee kinderen bleef zitten. Dochter Petronella huwde de in Zijtaard (Veghel) wonende onderwijzer Thomas Antonius Rooyackers. Later zou hij hoofd der school worden te Middelbeers.

De jongste dochter Maria, Petronella en hun vader stonden op 13 januari 1944 bij notaris Henri Victor Annette Pollen. Zij verklaarden in onverdeelde eigendom te bezitten: *het huis met werkplaats en tuin aan de markt*. Daarnaast bezat men nog 'de vier huizen' en een 'boerenwoning', alle aan de Varkensmarkt gelegen. Daarbij hoorden nog de volgende gronden: boomgaard en bouwland achter het gemeentehuis; weiland aan *den Kortendijk*; gerooid bos en weiland in de *Kolonien*; bouwland in de *Heistraat*.

De totale waarde bedroeg f 24.276,-. Toen was vader Van de Biggelaar immers gestorven, waarna op 17 augustus 1951 de onverdeeldheid van de goederen tussen de twee dochters ongedaan werd gemaakt. Mejuffrouw Maria van de Biggelaar kreeg o.a. het hoekhuis aan de Markt/Wouwerstraat ter waarde van f 8.000,- waar zij lange tijd bleef wonen en velen in de kost had. Op 28 september 1998 verkocht Frans Coppens, hij had het als achterkleinzoon van koperslager Antonie Coppens als eerste van Maria van de Biggelaar weten te kopen, Vrijthof 19 aan: LACO INTERNATIONAL B.V., gevestigd te Hilvarenbeek.

De Hoge Zij heeft aan de noordflank een gapend gat opgelopen. Een doodsteek? Vive le bistro! Maar dat even ter zijde.